

Andrzej Czerkawski

Pedagogika Resocjalizacyjna na Śląsku

Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) 2, 389-395

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Cechą wyróżniającą projekt było rzadko spotykane połączenie doświadczeń pracowników naukowych, pracowników socjalnych i studentów w zakresie pracy z dzieckiem i rodziną, szczególnie narażonymi na wykluczenie społeczne i marginalizację. Zarówno w teorii, jak też bezpośredniej praktyce uczestnicy projektu poznawali przejawy i przyczyny wykluczenia społecznego dzieci i ich rodzin oraz sposoby rozwiązywania tych trudnych sytuacji w poszczególnych krajach uczestniczących w projekcie.

Jednym z efektów wyjazdów studyjnych, zebranych doświadczeń i podjętej współpracy oraz podsumowaniem realizacji projektu będzie międzynarodowa publikacja dotycząca problematyki opieki nad dzieckiem i rodziną w Rosji, Bułgarii, Słowacji i Polsce.

Pedagogika Resocjalizacyjna na Śląsku

Andrzej Czerkawski
Uniwersytet Śląski

Rozwój i działalność Pedagogiki Resocjalizacyjnej w województwie śląskim jest ściśle związany z historią Uniwersytetu Śląskiego i działalnością naukowo-dydaktyczną śląskiej pedagogiki. Uniwersytet Śląski jest młodym ośrodkiem akademickim, został utworzony w 1968 roku w wyniku połączenia filii Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach. Stąd istotne wydaje się przy omawianiu rozwoju działalności naukowej i dydaktycznej pedagogiki resocjalizacyjnej naszkicować instytucjonalizację nauk o wychowaniu w Uniwersytecie Śląskim. W początkowym okresie pedagogika rozwijała się na Wydziale Nauk Humanistycznych w Instytucie Pedagogiki i Psychologii, w obrębie którego funkcjonowały dwa zakłady: Zakład Pedagogiki oraz Zakład Psychologii. Zakład Pedagogiki początkowo zatrudniał pięć osób, jak widać początki pedagogiki na Uniwersytecie Śląskim były skromne. Na początku lat 70. można odnotować znaczący okres rozbudowy Instytutu oraz intensywnego wzrostu ilościowego kadry (powstają trzy nowe zakłady, a liczba pracowników w pionie pedagogiki wzrasta do 27). Dynamiczny wzrost zatrudnienia spowodowany był uruchomieniem obok już istniejących studiów magisterskich dla pracujących – zaoczne i wieczorowe – trzyletnich studiów zawodowych dla pracujących w zakresie: pedagogiki szkolnej, resocjalizacji oraz pedagogiki opiekuńczej.

W połowie lat siedemdziesiątych nastąpił podział Instytutu na dwie odrębne jednostki organizacyjne: Instytut Pedagogiki oraz Instytut Psychologii. W obrębie Instytutu Pedagogiki funkcjonowało sześć zakładów naukowych w tym Zakład Pedagogiki Społecznej. W tym okresie rozpoczęła się też działalność dydaktyczna i naukowa z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej. Oprócz dotychczasowych studiów magisterskich dla pracujących oraz zawodowych uruchomiono po raz pierwszy

na Uniwersytecie Śląskim studia stacjonarne w zakresie pedagogiki szkolnej i pedagogiki resocjalizacyjnej. Jest to również okres wyodrębnienia w strukturze organizacyjnej Uniwersytetu Śląskiego Wydziału Pedagogiki i Psychologii, który funkcjonuje do dnia dzisiejszego (Radziewicz-Winnicki, 1992). Rozwój pedagogiki resocjalizacyjnej w tamtym okresie jest ściśle związany z postacią doc. dra Henryka Gąsiora, pierwszego dziekana nowo utworzonego Wydziału jak i Instytutu Pedagogiki (1975–1978). Henryk Gąsior urodził się w 1928 roku w Częstkwie Starym (woj. kieleckie), więzień obozów koncentracyjnych w Gross-Rosen i Buchenwaldzie, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, wychowanek prof. dr hab. Mieczysława Kreutzza oraz prof. dr hab. Ryszarda Wroczyńskiego, swoją działalność naukową i dydaktyczną związał z Górnym Śląskiem. Organizował w Katowicach Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych, był Dziekanem Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego, a od 1976 roku pierwszym dziekanem Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego, wieloletnim redaktorem najstarszego periodyku pedagogicznego na Śląsku „Chowanny”. To za sprawą doc. dra Henryka Gąsiora w ramach Instytutu Pedagogiki powstaje Zakład Pedagogiki Społecznej (Bocian, 1997), grupując pracowników zainteresowanych nie tylko obszarem badawczym pedagogiki społecznej, ale również pedagogiki specjalnej i pedagogiki resocjalizacyjnej. Pogodny, życzliwy, zawsze uśmiechnięty, otwarty na problemy innych doc. dr Henryk Gąsior skupia wokół siebie osoby o zróżnicowanych zainteresowaniach badawczych, realizujących zadania dydaktyczne związane z kształceniem w zakresie pedagogiki resocjalizacyjnej. Przełom lat 70. i 80. był okresem kształtowania się i instytucjonalizacji pedagogiki w Uniwersytecie Śląskim. Istotnym momentem w dalszym rozwoju pedagogiki resocjalizacyjnej była reorganizacja, w wyniku której powołano w miejsce Instytutu Pedagogiki cztery Katedry, w tym Katedrę Pedagogiki Społecznej (kierownik: prof. dr hab. Andrzej Radziewicz-Winnicki), w ramach której zostaje zorganizowana Pracownia Resocjalizacji i Patologii Społecznej (kierownik: doc. dr Henryk Gąsior). Dzięki otwartości prof. dra hab. Andrzeja Radziewicza-Winnickiego na indywidualne zainteresowania badawcze pracowników naukowych w Katedrze Pedagogiki Społecznej są realizowane zróżnicowane kierunki badawcze. Dotyczą one teoretycznych, metodologicznych i historycznych podstaw współczesnej pedagogiki specjalnej, pedagogiki społecznej i socjologii wychowania (Radziewicz-Winnicki, 1992). W tym okresie funkcjonowania Pracowni Resocjalizacji i Patologii Społecznej są podejmowane problemy badawcze związane z wychowawczym wpływem środowiska społecznego na młodzież niedostosowaną społecznie (H. Gąsior (red.). *Z teorii wychowania środowiskowego i resocjalizacji młodzieży*. Katowice 1979; *Wybrane zagadnienia z metodyki wychowania resocjalizacyjnego. Materiały do ćwiczeń dla studentów studiów dziennych i zaocznych*. Katowice 1980; F. Bocian. *W kręgu przyjaźni*. Warszawa 1982), znaczeniem i rolą czasu wolnego w procesie wychowania (H. Gąsior. *Wychowanie pozaszkolne a kultura czasu wolnego w środowisku wielkoprzemysłowym*. Katowice 1974),

środowiskowymi czynnikami wpływającymi na niedostosowanie społeczne (H. Pielka. *Rodzina alkoholika jako środowisko wychowawcze w ośrodkach miejskich*, 1978; K. Balińska. *Wpływ środowiska rodzinnego na przestępczość nieletnich*. Katowice 1986). W ramach pracowni były i nadal są rozstrzygane kwestie związane z metodami oddziaływań wychowawczych na jednostki niedostosowane społecznie (H. Gąsior. *Wybrane zagadnienia z metodyki wychowania resocjalizacyjnego. Materiały do ćwiczeń dla studentów III i IV roku pedagogiki resocjalizacyjnej studiów dziennych i zaoczných*. Katowice 1980; M. Pionk. *Propedeutyka metodyki wychowania resocjalizacyjnego*. Warszawa 1980; H. Gąsior (red.). *Nauczanie społecznie niedostosowanych*. Katowice 1993). Z kształtowaniem i rozwijaniem pedagogiki resocjalizacyjnej na Śląsku ściśle związany jest doktorant doc. dra Henryka Gąsiora dr Adam Stankowski (obecnie prof. dr hab., Kierownik Katedry Pedagogiki Specjalnej w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego), absolwent Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, pedagog specjalny w zakresie pedagogiki resocjalizacyjnej oraz oligofrenopedagogiki, posiadający przygotowanie pedagogiczne w zakresie języka polskiego i muzyki uzyskane na Uniwersytecie Śląskim, w Filii w Cieszynie (Raś, 2006). Prof. dr hab. Adam Stankowski w swoich rozważaniach związanych z resocjalizacją podkreśla jej bezpośredni związek z pedagogiką specjalną. W obszarze swoich zainteresowań badawczych porusza zagadnienia społecznych uwarunkowań niedostosowania społecznego, psychospołecznych przyczyn trudności w uczeniu się i zachowaniu, wykorzystania terapeutycznych oddziaływań wychowawczych w procesie resocjalizacji (A. Stankowski. *Elementy terapii pedagogicznej w pracy nauczyciela wychowawcy*. Katowice 1986; *Narkomania – narkotyki – narkomani*. Katowice 1988; *Negatywizm Szkolny młodzieży niedostosowanej społecznie*. Katowice 1991; *Wybrane problemy patologii społecznej. Szkice pedagogiczne* (współautor N. Stankowska) Ostrawa 2004; *Środowiskowe determinanty niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży*. Katowice 2002). Po odejściu na emeryturę doc. dra Henryka Gąsiora w kolejnych latach Pracownią Resocjalizacji i Patologii Społecznej kierowali: dr Adam Stankowski, dr Danuta Raś, dr Andrzej Czerkawski. Nierozerwalnie z działalnością naukową i podejmowanymi problemami badawczymi jest związana działalność dydaktyczna dla studentów podejmujących studia z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej. Istotnym elementem w ofercie edukacyjnej wynikającym z zapotrzebowania na fachowo przygotowaną kadrę pedagogiczną dla placówek resocjalizacyjnych było powołanie dwusemestralnych studiów podyplomowych z pedagogiki specjalnej w zakresie resocjalizacji, a od roku akademickiego 1986/1987 przekształcenie ich w 3-semestralne podyplomowe studia kwalifikacyjne z pedagogiki specjalnej o specjalności resocjalizacja. Nieoceniony wkład w rozwój tej formy kształcenia w środowisku śląskich pedagogów wniosły: dr Danuta Raś oraz dr Bogumiła Kosek-Nita. Na studiach podyplomowych została wypracowana pewna koncepcja kształcenia nauczycieli – wychowawców z zakresu pedagogiki specjalnej, wykształcenia określonego sposobu podejścia do słuchacza–studenta

oraz problemów i metod postępowania w zakresie kształcenia pedagogów specjalnych, w tym pedagogów resocjalizacyjnych. Pedagogika resocjalizacyjna została określona – w trakcie wymiany myśli, opracowywania problemów naukowych, spotkań ze studentami oraz przedstawicielami placówek penitencjarnych, resocjalizacyjnych i specjalnych – jako subdyscyplina pedagogiki specjalnej, korzystająca z dorobku, wypracowanych metod, wymagań wobec absolwentów i studentów w zakresie umiejętności pedagogicznych, sposobu pracy, wiedzy oraz przygotowania do pracy pedagogicznej – jak ujmowała to Maria Grzegorzewska. Szczególny nacisk został położony na indywidualizację w podejściu do wychowanka, poszanowanie jego godności oraz bliską, życzliwą współpracę nauczyciela i ucznia, co realizowane było również w trakcie kształcenia uniwersyteckiego w kontaktach wychowawca (nauczyciel akademicki) i uczeń (student) (Raś, 2006, s. 152). Dobrym zwyczajem studiów podyplomowych jest organizowanie na ich zakończenie konferencji naukowej, która stanowi ważny element studiów. Słuchacze mogli przygotować prace z zakresu własnej problematyki badawczej oraz praktyki resocjalizacyjnej, a jednocześnie uczyli się przygotowywać publikacje do czasopism pedagogicznych, kształcić umiejętności publicznego udziału w dyskusjach i wystąpieniach o charakterze naukowym. Konferencje były połączone z uroczystym udziałem studiów, w którym udział brali zaproszeni goście ze strony władz dziekańskich oraz przedstawiciele różnych instytucji wychowawczych, resocjalizacyjnych, specjalnych. Oprócz pracy organizacyjno-dydaktycznej dr Danuta Raś i dr Bogumiła Kosek-Nita realizowały własne indywidualne zainteresowania badawcze, czego wynikiem były liczne publikacje w periodykach naukowych jak i publikacje zwarte (B. Kosek-Nita, D. Raś (red.). *Resocjalizacja, diagnoza, wychowanie*. Katowice 1999; B. Kosek-Nita, D. Raś (red.). *Kontakty z ludźmi „Innymi” jako problem wychowania, opieki i resocjalizacji*. Katowice 2000; D. Raś. *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich*. Katowice 2005).

Ciągłość zainteresowań i dorobek badawczy pracowników Katedry Pedagogiki Społecznej oraz konieczność merytorycznej opieki nad studentami podejmującymi studia pedagogiczne na specjalności pedagogika resocjalizacyjna z profilaktyką społeczną spowodowały utworzenie na bazie wcześniejszej pracowni Zakładu Patologii Społecznej i Resocjalizacji (kierownik: prof. UŚl. dr hab. Anna Nowak), w którym pracują dr hab. Marek Walancik, dr Danuta Raś, dr Bogumiła Kosek-Nita, dr Monika Noszczyk-Bernasiewicz, dr Iwona Malorny, dr Maciej Bernasiewicz, dr Andrzej Czerkawski. Prof. UŚl. dr hab. Anna Nowak prawnik i pedagog z wykształcenia podejmuje w swoich dociekaniach badawczych problemy związane z prawnym aspektem resocjalizacji, przejawami patologii społecznej w środowiskach zurbanizowanych, wykluczeniem społecznym i marginalizacją osób niepełnosprawnych, alternatywnymi sądowymi środkami postępowania z nieletnimi (A. Nowak. *Zarys postępowania z nieletnimi dla pedagogów*. Katowice 1998; A. Nowak. *Wybrane edukacyjne i prawne aspekty niepełnosprawności*. Kraków 1999; A. Nowak, E. Wysocka. *Problemy*

i zagrożenia we współczesnym świecie: elementy patologii społecznej i kryminologii. Katowice 2001; A. Nowak. *Bezrobocie wśród niepełnosprawnych (studium pedagogiczno-społeczne).* Katowice 2002; redakcja „Chowanny” w całości poświęconej problematyce resocjalizacyjnej, *Resocjalizacja młodzieży niedostosowanej społecznie – wybrane konteksty*, 2006, tom 2). Zainteresowania badawcze śląskich pedagogów resocjalizacji są ściśle związane ze specyfiką regionu i starają się wyjść naprzeciw potrzebom – nie tylko w wymiarze dydaktycznym – zgłaszanym przez środowiska wychowawców osób niepełnosprawnych. Ostatnie dwadzieścia lat cechują się w naszym regionie gwałtownymi przeobrażeniami w strukturze społecznej, gospodarczej, ale również mentalności mieszkańców Śląska. Problemy związane z degradacją gospodarczą, społeczną wielu obszarów związanych z tradycyjnymi dla Śląska gałęziami przemysłu, rozszerzanie się zjawiska marginalizacji społecznej, nasilające się tendencje w rozwoju patologii społecznej, powodują konieczność podejmowania nie tylko działań rewitalizacyjnych, ale również kompensacyjnych oraz profilaktycznych, stąd oprócz zagadnień związanych z pedagogiką resocjalizacyjną w obszarze zainteresowań śląskich pedagogów pozostają kwestie dotyczące różnego rodzaju patologii społecznych, wykluczenia społecznego czy organizacji środowiskowych programów profilaktycznych. Obecnie w ramach zakładu są realizowane eksploracje badawcze w obszarze: przejawy patologii społecznej, skala zjawiska w wielkich miastach; makrospołeczne uwarunkowania zachowań destruktcyjnych; alternatywne postępowanie z nieletnimi (mediacje); terapia w resocjalizacji; marginalizacja osób opuszczających placówki resocjalizacyjne i zakłady karne; cele placówek resocjalizacyjnych i efektywność ich oddziaływania; monografie wybranych placówek resocjalizacyjnych; problemy funkcjonowania nieletnich w placówkach i problemy adaptacji społecznej po ich opuszczeniu; reakcja społeczna na przestępczość nieletnich; wykorzystanie metody „wideotrening komunikacji” w resocjalizacji nieletnich; praca/oddziaływanie resocjalizacyjne w środowisku otwartym; aktywność subkultur a obszar niedostosowania społecznego; prawne aspekty resocjalizacji. Istotnym elementem ugruntowującym obecność na mapie polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej były organizowane w latach 2006–2008 trzy kolejne z rzędu ogólnopolskie seminaria naukowe dotyczące patologii społecznej i resocjalizacji, których zwieńczeniem były publikacje zbiorowe (A. Czerkawski, A. Nowak (red.). *Wybrane zagadnienia patologii społecznej i resocjalizacji.* Katowice 2007; A. Czerkawski, A. Nowak (red.). *Wybrane zagadnienia patologii społecznej – implikacje empiryczne.* Katowice 2008; M. Walancik (red.). *Aktualne przejawy patologii i dewiacji społecznej. Wybrane konteksty.* Toruń 2009).

Duże nadzieje związane z dalszym rozwojem resocjalizacji w Uniwersytecie Śląskim są pokładane w młodszych koleżankach i kolegach pracujących w Zakładzie Patologii Społecznej i Resocjalizacji, zwłaszcza dr M. Bernasiewicz i dr M. Noszczyk-Bernasiewicz, których zaangażowanie w realizację indywidualnych projektów badawczych przynosi pierwsze efekty (M. Noszczyk-Bernasiewicz. *Nieletni*

przestępcy, w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji. Katowice 2010; *Interakcjonizm symboliczny w resocjalizacji* – praca w druku).

Warto podkreślić, że wielu pedagogów formalnie niezwiązanych z Zakładem Patologii Społecznej i Resocjalizacji, w obrębie swoich zainteresowań umieszcza problemy łączące się z pedagogiką resocjalizacyjną, zwłaszcza dr hab. Ewa Wysocka w swoich zainteresowaniach badawczych związanych z młodzieżą jako kategorią rozwojową i społeczną, kryzysami i problemami młodego pokolenia, problemami diagnozy pedagogicznej podejmuje kwestie dotyczące diagnozy resocjalizacyjnej (E. Wysocka. *Diagnoza w resocjalizacji*. Warszawa 2008) oraz dr Tadeusz Wolan, który podejmuje zagadnienia związane z reformowaniem instytucjonalnych form resocjalizacji nieletnich oraz kwestie organizacji i zarządzania placówek resocjalizacyjnych (T. Wolan. *Resocjalizacja: uwarunkowania, doświadczenia, projekty zmian*. Chorzów 2005). Warto odnotować, że w obrębie wielu problemów zasadniczych dla resocjalizacji od wielu lat poruszają się koledzy z zaprzyjaźnionego Zakładu Psychologii Klinicznej kierowanego przez prof. UŚI. dr hab. Jana M. Stanika. Podejmowane przez nich problemy z perspektywy psychologicznej oscylowały wokół takich zagadnień, jak: psychologia kliniczna, sądowa metodologia i diagnostyka w badaniach psychologicznych, ale również badanie niedostosowania społecznego, stosowanego orzecznictwa w stosunku do nieletnich i znaczenia ekspertyz sądowych co do orzekanych środków wobec nieletnich, paraprzestępczość i czynniki warunkujące przestępczość. Swoje zainteresowania związane z pedagogiką resocjalizacyjną prof. Stanik najpełniej wykazał jako współautor z prof. Bronisławem Urbanem w podręczniku akademickim *Resocjalizacja*. Wśród wielu publikacji psychologii klinicznej, psychologii sądowej, diagnostyki klinicznej na szczególną uwagę pedagogów resocjalizacji zasługują: (J.M. Stanik. *Psychologiczne problemy agresji młodocianych w warunkach dyscyplinarnej izolacji*. Katowice 1976; *Asocjalność nieletnich przestępców jako przedmiot psychologicznej diagnozy klinicznej*. Warszawa 1980; J.M. Stanik (red.). *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk para przestępczych i przestępczych*. Warszawa 2007). Dokonany wybór jest wysoce subiektywny i obejmuje tylko niewielki wycinek z dorobku naukowego Profesora.

Prezentowany w tym miejscu dorobek w obrębie pedagogiki resocjalizacyjnej odnosi się tylko do prac pedagogów, nie uwzględnia wkładu w budowanie systemu wiedzy w pedagogice resocjalizacyjnej kryminologów pracujących na Wydziale Prawa Uniwersytetu Śląskiego.

Na podstawie tej bardziej kronikarskiej niż merytorycznej analizy śląskiej pedagogiki resocjalizacyjnej można powiedzieć, że resocjalizacja w Uniwersytecie Śląskim w swoich dociekaniach badawczych w istotny sposób odwołuje się z jednej strony – do tradycyjnego ujmowania resocjalizacji jako elementu ściśle związanego z dorobkiem i przesłankami pedagogiki specjalnej – z drugiej odnosi się w sposób istotny do osiągnięć i przesłanek teoretyczno-praktycznych pedagogiki społecznej.

Wydaje się, że wciąż poszukuje swojego indywidualnego i specyficznego charakteru odpowiadającego potrzebom praktyki, a jednocześnie wnoszącego coś nowego i istotnego do rozwoju tej subdyscypliny pedagogicznej.

Streszczenie

Rozwój pedagogiki resocjalizacyjnej związany jest w naszym kraju z ośrodkami akademickimi, w których jest uprawiana ta subdyscyplina wiedzy. W artykule został zaprezentowany rozwój pedagogiki resocjalizacyjnej na Uniwersytecie Śląskim. Wskazano kolejne etapy instytucjonalizacji pedagogiki resocjalizacyjnej na Śląsku, omawiając wkład i dorobek uczonych, którzy przyczynili się do powstania Zakładu Patologii Społecznej i Resocjalizacji.

Abstract

The development of resocialization pedagogy in our country is related with academic centres where such sub-branch of knowledge exists. In the article there is shown the development of pedagogy of resocialization on the University of Silesia. Each stage of the institutionalization of resocialization pedagogy in Silesia region was described, as well as the commitment and contribution of the scientists who contributed to the foundation of the Department of Social Pathology and Resocialization.

Bibliografia

- Bocian F. (1997). Jubileusz 70-lecia doc. dra Henryka Gąsiora, pedagoga społecznego. *Auxilium Sociale*, nr 3–4.
- Radziejewicz-Winnicki A. (1992). Dwudziestolecie działalności pedagogicznego ośrodka akademickiego w Uniwersytecie Śląskim. *Rocznik Pedagogiczny*, vol. 14.
- Raś D. (2006). 20 lat studiów podyplomowych profilaktyka i resocjalizacja na Uniwersytecie Śląskim (1986–2006) – idee kształcenia Uniwersytetu w praktyce kształcenia pedagogów specjalnych. *Chowanna*, nr 2.
- Syrek E., Roter A. (2005). *Andrzej Radziejewicz-Winnicki. Twórczość naukowa, bibliografia prac, działalność badawcza, praca dydaktyczna w latach 1970–2005*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.